

ВІДГУК

офіційного опонента доктора архітектури, професора

Черкеса Богдана Степановича

на дисертацію Марковського Андрія Ігоровича

**«ГЕНЕЗИС АРХІТЕКТУРИ КИЄВА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ
СТОЛІТТЯ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ»**

**представлену на здобуття наукового ступеня доктора архітектури
за спеціальністю 18.00.01 –**

Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Актуальність обраної теми.

Сучасна українська наукова думка в процесі свого розвитку та становлення стикається з необхідністю докорінної ревізії та критичного аналізу напрацювань попередніх епох з обов'язковим переозначенням акцентів та заповненням лакун, що утворилися через перепони політико-ідеологічного характеру. Однією з найбільших прогалин слід вважати обірваний на початку ХХ століття зв'язок зі світовим культурно-мистецьким поступом. Тому, на нашу думку, робота, спрямована на неупереджене історичне дослідження розвитку архітектури столиці України відповідного періоду саме у світовому контексті, має непересічне значення для самоідентифікації, розвитку та розуміння української архітектури.

Новаторство та цінність дослідження розкриваються у зазначеній автором інтердисциплінарності на перетині архітектури, мистецтвознавства та культурології, що дозволило використати в роботі широкий як вітчизняний, так і новітній закордонний інструментарій та понятійний апарат для віднайдення паралелей, маркування тотожностей і встановлення ролі та значення архітектури Києва не лише для вітчизняного, а й для світового архітектурного поступу.

Відзначимо, що А. І. Марковський в дослідженні розглядає генезис архітектури Києва в значенні «становлення» та «розвиток», акцентує те, що

пертурбації соціо-політичного макрокосму початку минулого століття знайшли відображення в архітектурному полі через послідовне виникнення нових тенденцій та їх стрімкий поступ відповідно до трансформованих умов. Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає заперечень, адже перша половина ХХ століття у вітчизняному, європейському, американському та інших світових ареалах сформувала сучасну архітектуру. Безумовно важливим в роботі А. І Марковського вважаємо те, що говорячи про «генезис» автор аналізує не лише архітектуру, а сукупність мистецьких, культурологічних, політичних, економічних, інженерних та інших чинників, що мали вплив на означене явище.

Досліджуючи архітектуру першої половини ХХ століття, дисертант уважно простежує вплив численних факторів. Крім того, при аналізі архітектурних об'єктів та комплексів, приділяє увагу тим формоутворюючим чинникам, які розширювали кордони стилю, чим провокували перехід до нового стильового утворення. Позитивним є те, що автор прагне бути науково об'єктивним у висвітленні складних історичних явищ, пов'язаних з тоталітарною ідеологією радянської держави, він комплексно розглядає причини стилістичних змін в архітектурі не тільки під кутом тиску політичних директивних рішень, а й, не залишаючи поза увагою історичний контекст доби, аналізує професійно-формотворчі процеси, виявляє, якими були підстави, що дозволили визначним архітекторам змінити свою стильову палітру.

Новою й дещо парадоксальною парадигмою є віднесення автором радянської архітектури поза межами УРСР до міжнародного контексту, «адже, не зважаючи на формування в надрах одного політичного утворення (Російської імперії та згодом СРСР), вона накладалася на власний народно-традиційний бекграунд та переслідувала власні цілі – в основному реверсно звернені доцентрові на протиположності національним відцентровим в Україні» (як це лаконічно сформульовано в авторефераті на с. 13, а розгорнуту аргументацію надано у Підрозділі 2.4. повного тексту дисертації). Такий

підхід дав дисертанту можливість більш виразно проявити національні особливості розвитку архітектури України та Києва зокрема.

Разом з тим, А. І. Марковський не розглядає прояв національних особливостей як виключно таких, що спираються на використання національних мотивів, а демонструє їх різноманіття, проводить паралелі та порівняння з архітектурою інших країн. Метод компаративістики, вміло застосований автором, вводить архітектуру Києва першої половини ХХ століття до широкого контексту тенденцій розвитку архітектури у загальноєвропейському значенні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалося в межах науково-дослідної теми Проблемної науково-дослідної лабораторії Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (УДК 72.038.11(477)) на замовлення Міністерства культури України, та є складовою частиною державних наукових програм, спрямованих на дослідження і об'єктивне відтворення історично-культурного процесу в Україні. Дисертація була написана в докторантурі при кафедрі Інформаційних технологій в архітектурі Київського національного університету будівництва і архітектури в рамках державної науково-дослідної програми «Моделювання та прогнозування процесів і явищ в архітектурі»- Державний реєстраційний номер: 0121U112041.

Наукова новизна отриманих результатів.

Дисертаційне дослідження визначається вагомою джерельною базою, що спирається на потужний корпус автентичних архівних матеріалів і публікацій текстів очевидців та учасників архітектурного процесу початку-середини минуло століття; результати роботи впроваджені в педагогічну практику та наукову діяльність, що дозволило дисертанту сформулювати низку положень, які склали наукову новизну дисертації.

В процесі роботи Марковський А.І. вирішує такі наукові завдання:

- уточнює концепцію естетики в архітектурі відносно понять

«традиційної» та «академічної» архітектури (як вони приймалися на початку ХХ сторіччя);

- досліджує «винайдені традиції», етнічні та національні особливості, «національний міф» через європейську архітектуру в архітектурі київській кінця ХІХ – першої половини ХХ сторіччя ;

- аналізує відхід від історичних ремінісценцій, еkleктики та архітектури модерну до авангардної архітектури після Першої світової війни та Жовтневої революції в Києві;

- встановлює етапність переходу від авангарду до неокласики в київській архітектурі, визначає хронологічні межі і риси соціального запиту та його наслідки;

- доводить, що відхід від неокласики до радянського модернізму був викликаний першопричинами, які розпочалися за декілька десятиліть до постанови «Про усунення надмірностей у проектуванні і будівництві», що зазначена постанова була лише планомірним наслідком;

- визначає прояви монументальної пропаганди в архітектурі кінця 1910-х – початку 1960-х років;

- встановлює унікальне місце архітектури Києва у радянському мистецькому полі, з маркуванням загальних та унікальних тенденцій, самобутніх особливостей;

- виявляє місце та представляє архітектуру Києва першої половини ХХ століття у загальносвітовому архітектурно-мистецькому контексті як невід’ємну частину еволюційного творчого поступу.

- проводить аналогії між концепціями забудови Києва першої половини минулого століття та сучасними проектами та пропозиціями з екстраполяцією відповідного позитивного та негативного досвіду на актуальну будівельну ситуацію міста.

Структура та обсяг дисертації.

Визначається характером порушених у дослідженні питань. Дисертаційне дослідження складається з анотації, переліку скорочень,

вступу, історіографічного розділу та трьох розділів, що відповідають трьом періодам в архітектурі Києва першої половини ХХ ст., висновків, списків використаних літературних та архівних джерел, додатків. Загальний обсяг: 730 сторінок, з яких 315 сторінок складає основний текст.

Мета дослідження: «проаналізувати архітектурно-мистецькі процеси, що відбувалися в Києві на початку 1910-х – в кінці 1950-х років та виявити їх зв'язки та взаємодію з тогочасними радянськими, європейськими та північноамериканськими культурно-архітектурними течіями в загальносвітовому архітектурно-мистецькому контексті доби». Завдання відповідають поставленій меті, до об'єкту та предмету дослідження зауважень немає.

Детальне ознайомлення з текстом дисертації А. І. Марковського дає підстави стверджувати, що підхід здобувача до розкриття генезису архітектури Києва першої половини ХХ століття у світовому контексті є ґрунтовним і послідовним. Робота чітко структурована, логічно викладена, якісно оформлена. Між розділами та підрозділами спостерігається логічний зв'язок, автор уникає повтору інформації. Кожен розділ завершується аналітичними висновками, ілюстративний матеріал супроводжує виклад тексту.

Викладені у дисертації основні положення, висновки по розділах та загальні висновки є обґрунтованими і можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях, розробці концепції збереження історичного середовища міста Києва та його розвитку й реновації. В області архітектурної освіти наявні широкі можливості для використання напрацьованих та положень роботи при формуванні профільних курсів з історії та теорії архітектури, концептуального проектування в реальному історичному середовищі, реставрації та ревіталізації.

Обґрунтованість висновків дисертації підтверджується використанням відповідного методологічного інструментарію. Детальний аналіз основних

положень дисертації свідчить про здатність А. І. Марковського проводити подібні дослідження на високому теоретичному рівні.

Вважаємо, що автор успішно виконав поставлені завдання та повністю розкрив обрану тематику дослідження. Дисертація являє собою глибоку наукову роботу, розвиває та збагачує архітектурну науку.

Основна частина дисертаційного тексту. Розбита на чотири розділи, що визначено хронологічною структурою, сформованою пошукачем: методологічна й джерельна база та три розділи, що досліджують три періоди і переходи, «кризові злами» в архітектурі Києва першої половини ХХ ст. Означена структура дозволила розглянути тему послідовно, візуалізувати поступ з маркуванням національної ідентичності та відповідних міжнародних паралелей.

Перший розділ «Історіографія. Дослідження та аналіз джерельної бази» складається з трьох підрозділів згідно вимог до дисертаційних досліджень: 1.1 «Стан наукової вивченості архітектурної спадщини Києва першої половини ХХ сторіччя»; 1.2 «Дослідження архівних джерел та матеріалів», що відображає базування роботи на значному корпусі автентичних архівних матеріалів; та 1.3 «Напрями, методика та основні методи дослідження».

При історіографічному дослідженні літературних джерел, автор розбиває їх на три блоки: «науково популярні та періодичні непрофесійні видання відповідного часу; дослідження, наукові роботи, статті та мемуари архітекторів-очевидців та безпосередніх учасників означених подій; пізніша професійна аналітика (що в свою чергу поділяється на радянську та після розпаду СРСР)». До відповідних блоків включені як вітчизняні дослідження, так і закордонні роботи, що напряму дотичні до українського архітектурного розвитку. Паралельно до означених блоків подані зарубіжні джерела, пов'язані з міжнародним контекстом дослідження.

Другий розділ «Стильовий перехід від національних варіацій та модерну до авангарду» починається з визначення автором загальних понять

та тезаурусу, що будуть надалі фігурувати у дослідженні. У підрозділі 2.1 «Концепція естетики відносно понять «традиційної» і «сучасної» архітектури» обґрунтовано, уточнено та доповнено поняття «естетики» в архітектурі та доведено, що обов'язкова опора на певний рівень практичної реалізації зв'язує архітектуру «академічну» з «традиційною», що дозволяє говорити про використання в сучасній архітектурі досвіду й інструментарію, що походить від архітектури народної (зокрема, образного вирішення, функціонального розподілу та об'ємно-просторового зв'язку елементів). Підрозділ 2.2 «Винайдені традиції», етнічні та національні особливості в архітектурі кінця XIX – першої половини XX сторіччя» спирається на напрацювання західноєвропейських та північноамериканських дослідників, зокрема праці Хобсбаума, та екстраполює їх на українську архітектурну дійсність. Підрозділи 2.3 та 2.4. розкривають соціальний запит та наслідки першого з означених у роботі культурно-мистецьких переходів: від історичних ремінісценцій до авангардної архітектури у внутрішньоміському та міжнародному контексті відповідно. В означених підрозділах, що виступають основною частиною аналітики, сформована структура процесу переходу в розрізі взаємовпливу архітектури та соціального бекграунду а також встановлені та проявлені паралелі з аналогічними процесами в західноєвропейському та північноамериканському культурних ареалах.

У третьому розділі «Трансформація від авангарду до неокласики» автор звертається до дослідження другого переходу, хронологічно від кінця 1920-х до початку 1950-х років. Підрозділ є найбільшим як за кількістю архівних та літературних посилань, так і за аналітичним матеріалом та дослідженими об'єктами. Автор виділяє не лише авангардну і неокласичну архітектуру на теренах Києва, а й перехідний етап «постконструктивізму» (за Хан-Магомедовим). Неокласична архітектура, так званий «сталінський ампір» розділяються в архітектурі Києва автором на довоєнний та післявоєнний період (в підрозділах 3.1 та 3.2 відповідно) з порівнянням тенденцій, зведених комплексів та конкурсних концептів, культурною та

політико-ідеологічною трансформацією. У підрозділі 3.3 згруповані визначені А. І. Марковським містобудівні, типологічні та художньо-декоративні особливості архітектури Києва. Останній підрозділ присвячений паралелям означеного процесу переходу з міжнародним досвідом, де автор аналізує тотожності та аналогії з двома блоками «демократичних» і «тоталітарних» систем тогочасної західної Європи. Проводиться зіставлення умов формування вітчизняних та північноамериканських містобудівних моделей.

Четвертий розділ «Еволюція архітектури від ампіру до радянського модернізму» досліджує перехід середини 1950-х років в контексті соціального запиту та наслідків. В підрозділі 4.2 «Монументальна пропаганда: синтез архітектури і пластичних мистецтв кінця 10-х – початку 60-х років ХХ століття» подана аналітика відповідного явища в загальних хронологічних межах роботи, тобто послідовно по всім трьом архітектурно-мистецьким переходам. Підрозділ 4.4 «Трансляція історичного досвіду на сучасні забудову та планування Києва» містить у собі аналітику трьох моделей взаємодії історичного середовища з сучасною будівельною ситуацією, що мають місце в актуальному будівництві міста Києва. Підрозділ визначає можливість практичного застосування теоретичних положень роботи.

У висновках сформовані та систематизовані результати дослідження.

Публікації. Наукові результати дисертації опубліковані у одноосібній монографії та 19 вітчизняних та закордонних фахових статтях за спеціальністю «архітектура», також у 7 статтях, колективних монографіях та працях, що відповідають спеціальностям «мистецтвознавство» та «культурологія», що засвідчує інтердисциплінарність дослідження. Положення роботи пройшли апробацію у 15 збірниках за результатами всеукраїнських та міжнародних конференцій та круглих столів, у багатьох цих заходах А. І. Марковський був не лише учасником, а й організатором.

До роботи є окремі зауваження:

Розділ 1. В підрозділі 1.1 «Стан наукової вивченості архітектурної спадщини України першої половини ХХ сторіччя» автор групує вітчизняні літературні джерела у три блоки: «науково популярні та періодичні непрофесійні видання відповідного часу; дослідження, наукові роботи, статті та мемуари архітекторів-очевидців та безпосередніх учасників означених подій; пізніша професійна аналітика (що в свою чергу поділяється на радянську та після розпаду СРСР)». Доцільним було б аналогічно розділити і закордонні науково-дослідницькі праці, які подаються загальним блоком. Також вважаємо за потрібне дати відображення закордонних джерел у рисунку-схемі аналогічно відповідній схемі для вітчизняної літератури. Потребує окремого означення в тексті підрозділу, чому частина закордонних дослідників, зокрема В. С. Горюнов та Д. С. Хмельницький, згадуються паралельно з вітчизняними працями, а не виведені в блок з іноземними джерелами.

Розділ 3. Авторські схеми, пов'язані з конкурсом на забудову Урядового кварталу в Києві у підрозділі 3.1 «Стильові переходи в архітектурі кінця 1920-х - 1930-х років: причини та наслідки» змістовно є близькими до ілюстративного ряду в додатку, частково дублюючи його (іл. 86 – іл. 122). Буде б доцільніше розгорнути схеми з авторською порівняльною аналітикою у більшому форматі, прибравши повтори ілюстрацій з додатків.

Розділ 4. Термін «радянський архітектурний модернізм», що використовується автором у роботі, є відносно новим для фахових вітчизняних досліджень, науковці застосовують його паралельно з термінами «радянська архітектура», «радянський бруталізм» та ін. Автору варто було б окремо обґрунтувати вибір саме означеного у дисертації терміну.

Проте висловлені зауваження не торкаються суті дисертаційного дослідження, вони носять рекомендаційний характер, можуть стати предметом для наукової дискусії і не применшують наукової цінності даної роботи.

Висновок щодо відповідності вимогам ВАК України

Дисертація Марковського Андрія Ігоровича є завершеною науковою працею і свідчить про високий професійний рівень автора, компетентність в обраних для дослідження проблемах. Структура дисертації та зроблені у ході дослідження висновки відповідають поставленим меті та завданням, що обумовлено міцною теоретичною основою дослідження. Автореферат дисертації повністю відображає основні теоретичні та практично значимі положення роботи, а також результати її апробації. Кількість публікацій, які викладені в авторефераті, відповідає встановленим нормативним вимогам. Публікації розкривають основні положення дисертації.

Результати дослідження апробовані у фахових архітектурних та мистецтвознавчих виданнях. За актуальністю, новизною, змістом, теоретичною та практичною цінністю дисертація «ГЕНЕЗИС АРХІТЕКТУРИ КИЄВА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ» відповідає чинним вимогам п.п.9,10,12,13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 (зі змінами і доповненнями), а її автор Марковський Андрій Ігорович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 - Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Доктор архітектури, професор,
директор інституту архітектури та дизайну
Національного університету «Львівська політехніка»,
Заслужений архітектор України

 Б.С. Черкес

Підпис проф. докт. арх. Б.С. Черкеса «завіряю»
Вчений секретар Вченої Ради
НУ «Львівська політехніка»

Проф. Р.Б. Брилинський